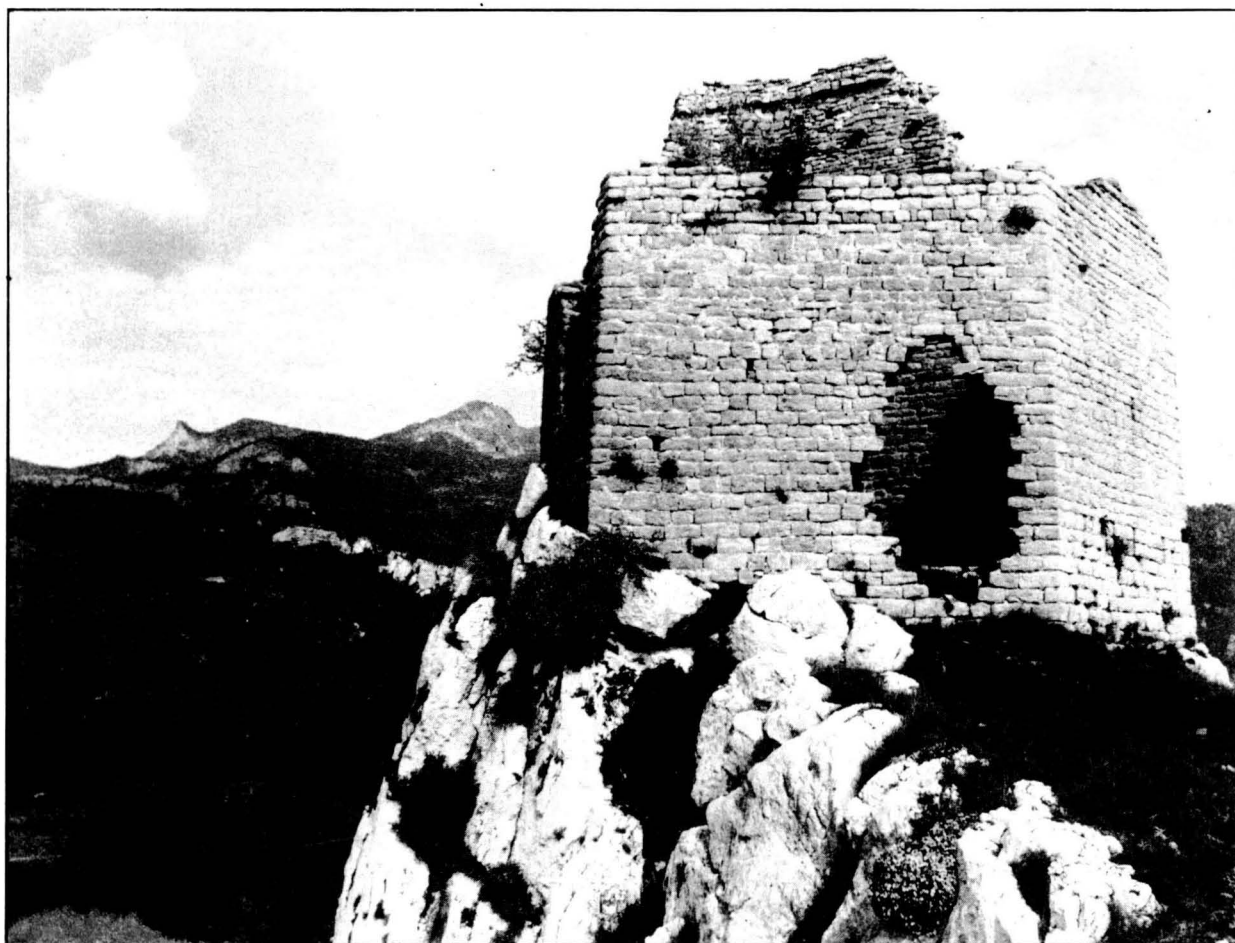

DOSSIER

Castell de Blancaflor, possessió de Pere de Berga.

Ramon VILADÉS

El comtat de Berga. Origen i límits (S. X-XI)

per ALBERT BENET i CLARÀ

El comtat de Berga. Origen i límits (S. X-XI)

per ALBERT BENET i CLARÀ

El comtat de Berga sorgeix quan el pagus Berguedà comença la seva desmembració del comtat de Cerdanya. No és fins bastant després de la repoblació del comte Guifred que apareix el primer esment d'aquesta nova entitat política.

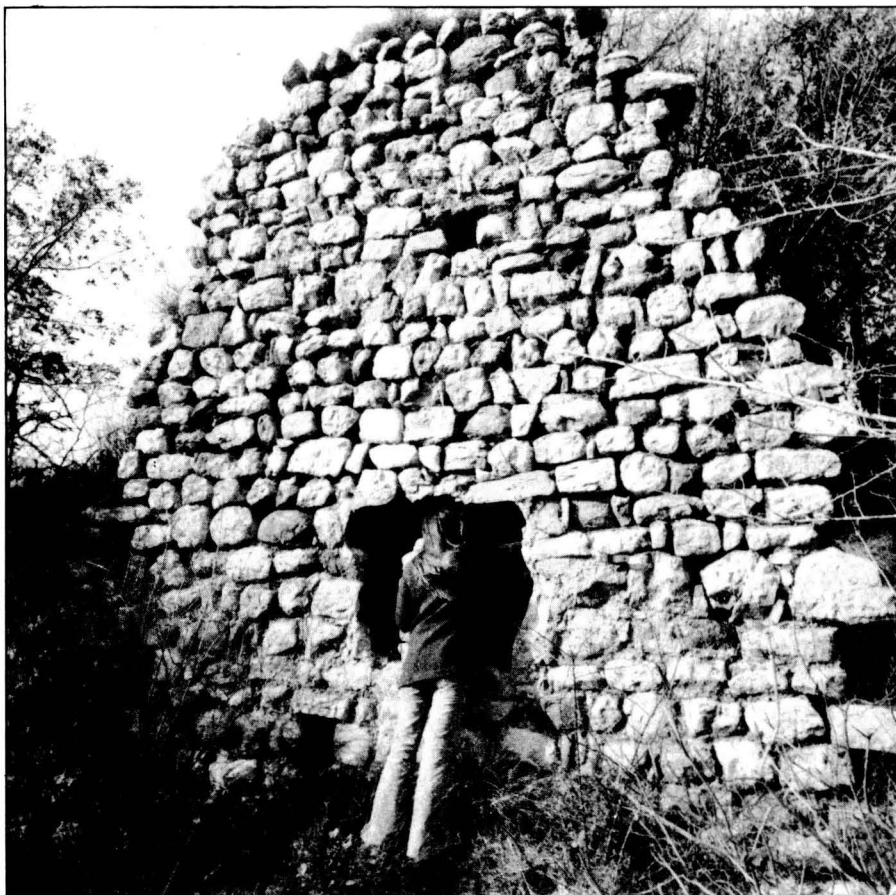
L'origen del Comtat

El comtat de Berga té com a origen la desmembració del *pagus* Berguedà del comtat de Cerdanya. L'aparició com a comtat no es fa patent fins ben després de la repoblació del comte Guifred, car fins el 941 no apareix el primer esment del comtat de Berga, i fins aquest moment sols figura com a *pagus*¹. El primer comte privatiu del comtat de Berga sembla ser que fou el qui després serà l'abat-bisbe Oliba, durant el temps anterior a la renúncia dels seus drets, en el moment solemne de la professió com a monjo de Cuixà el 1003². Arrel de la renúncia d'Oliba, el comtat de Berga retornà a la casa matriu de Cerdanya fins el 1035, en què el germà d'Oliba, el comte Guifred de Cerdanya, deixà el comtat de Cerdanya al seu fill Ramon, i el de berga a l'altre fill, Bernat, el qual ectuà exclusivament com a comte de Berga des de l'any 1035 fins el 1049, en què morí sense fills i el comtat de Berga revertí de nou al comtat de Cerdanya, o sigui, al casal matriu. I, vers el 1117, tot el conjunt territorial dels comtes de Cerdanya, amb el de Berga inclòs, passà a integrar-se amb els territoris del comte de Barcelona³, que subsistí com a comtat fins que aparegueren les vegueries el segle XIII.

Problemes sobre els seus límits

Tota delimitació de comtat es fa particularment difícil, sobretot per no haver restat documentació que els delimiti fidelment. Aleshores hem de reconstruir-los amb les dades que proporcionen els documents, cercant els diferents nuclis de població propers en la divisòria de comtats.

Aquesta dificultat es fa patent en veure els mapes publicats fins avui, que cap coincideix entre si, i tampoc no n'hi ha cap que concordi amb les nostres dades.

Castell de Guardiola

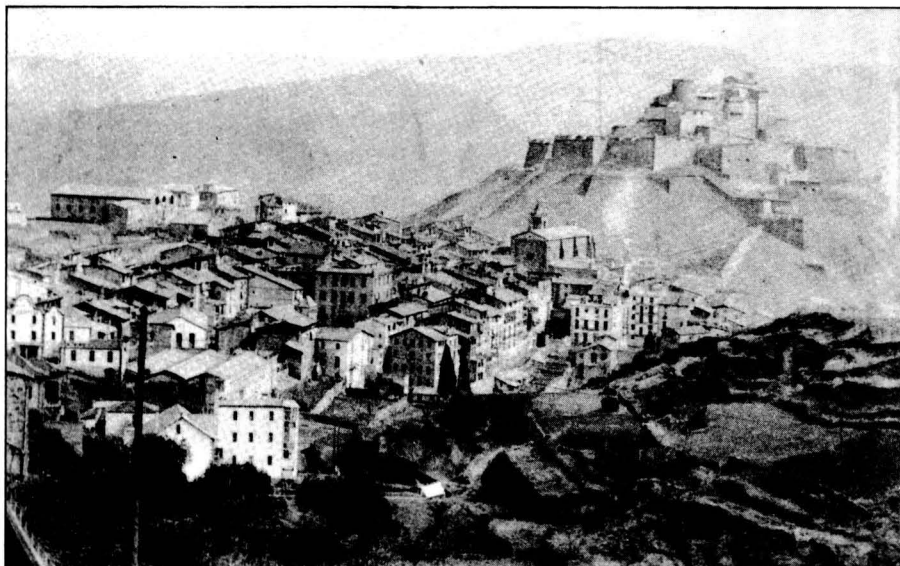
M. ESCOBET

Si esmentem, solament, els més moderns, tenim en primer lloc el de Font Rius⁴, el qual en l'aspecte del comtat estricte, sense comptar-hi la Marca, coincideix, més o menys, amb les nostres notícies, si bé és molt imprecís, car solament hi figuren els llocs que se'ls concediren cartes de població o de franquesa. Però en la situació de la Marca, ja no és gaire precís, car no hi figura cap nucli de població, si bé fa passar la Marca per sobre de Cardona i per sota de Solsona, fet com veurem, totalment erroni.

Un altre mapa és el de Mn. Eduard Junyent publicat en un estudi sobre el

comtat de Berga en els segles X-XI⁵. S'hi observa un greu error, la inclusió en el sector septentrional del comtat, de la Pobra de Lillet, Rus, Riutort, Brocà, Bagà, Gréixer, Saldes, Vallcebre, que sens dubte pertanyen al comtat de Cerdanya, abans i després de la creació del de Berga, com més endavant demostrarem.

Per altra banda no entenem com posa St. Llorenç de Morunys dintre dels límits del comtat de Berga, i per altre lloc tenim que les lletres del comtat d'Urgell penetren dintre dels límits del de Berga; això sembla indicar que es tracta d'una zona fluctuant, però la

Cardona —que no havia estat mai del comtat de Berga— abans dels anys 20.

ARXIU

manca d'un signe convencional que ho aclareixi, deixa dubtes sobre el seu significat. També hi figuren com a comtat de Berga el monestir de St. Pere de Grau d'Escales i Sorba, que els trobem com a pertanyents al comtat d'Urgell.

Finalment inclou, cosa que ningú no havia fet, el castell de Cardona dintre dels límits del de Berga. Mentre que la resta dels límits que conformen amb els dels comtats de Manresa i d'Osona, són correctes, sols hi ha una petita precisió en el castell de Merlès.

Per últim, ens queden un parell de mapes, els publicats en la Gran Enciclopèdia Catalana, un del comtat de Berga i un altre del de Cerdanya⁶; atès que els mapes no són signats, no sabem a qui atribuir-ne la confecció tan contradictòria.

Sobre el primer, el del comtat de Berga, pràcticament sols erra, segons el nostre parer, en incloure-hi la Vall de Lord amb St. Llorenç de Morunys. També creiem que en el sector septentrional, per Saldes i Vallcebre hauria de baixar pels límits de la divisòria d'aigües que marca la serra d'Ensija. També, com en el de Font Rius, cau en l'error de fer passar la Marca Berguedana per sobre de Cardona. Els límits occidentals creiem que són els correctes, s'hi podria incloure, però algun castell més en la zona de les Oluges.

Curiosament, en el mapa del comtat de la Cerdanya, el segon, els errors són més greus. Sembla que hi apliquin el mapa de Mn. Junyent, car inclouen en el comtat de Berga, la vall de Lillet i la de Brocà; la zona de la vall de Lord figura com a fluctuant entre els comtats de Cerdanya —hauria de dir de Berga— i el d'Urgell. La resta és igual a l'anterior. Les rectificacions l'han empitjorat.

Així doncs, tenim unes zones conflictives: les valls de Lillet i de Brocà, la vall de Lord, i el corredor d'expansió de la

Marca. I encara que en un principi no era aquest el motiu del present treball, que es volia centrar només en la Marca, hem vist que era convenient parlar dels límits del comtat en veure tantes desavinences.

Els límits del comtat de Berga

En el sector septentrional, a la zona de les valls de Lillet i de Brocà és on veiem que va haver-hi unes rectificacions, produïdes, sens dubte, per la transformació del *pagus* Berguedà en comtat.

Per una banda no hi ha problemes sobre la vall de Lillet, sempre apareix com a comtat de Cerdanya. Tenim notícies de què ja l'any 921, una casa amb hort és situada al comtat de Cerdanya, a la vall de Lillet⁷. Molt més tard, cap els anys 1114 i 1133 apareixen uns aous situats al comtat de Cerdanya a la vall de Lillet⁸. Sens dubte, doncs, la vall de Lillet pertany sempre al comtat de Cerdanya.

Més problemàtica és la delimitació a la vall de Brocà. En els primers moments, la vall de Brocà apareix com a pertanyent al comtat de Cerdanya. Així tenim que el 833 es ven terra i vinya al comtat de Cerdanya a la vall de Brocà, en el lloc que diuen *coma Desclua*; una afrontació correspon al riu Llobregat, que és l'única que es reconeix⁹; la propietat més o menys la podem situar on avui hi ha la població de Guardiola de Berguedà. Tenim, també, varies notícies, com la del 888, que el comte Guifred donà al monestir de Ripoll la vila de Grèixer amb la seva església, situada al comtat de la Cerdanya¹⁰. Al 942 un molí estava situat al comtat de la Cerdanya, a la vall de Brocà, a la vila *Spinosa*¹¹; més concretament ens consta que el 949 un molí era situat al comtat

de la Cerdanya a la vall de Brocà, a l'apèndix de Bagà, al riu Grèixer¹²; i el 954 hi ha constància d'un alou situat al comtat de Cerdanya, a la vall de Brocà, prop del riu Bastareny¹³.

En aquest sector és on apareix el conflicte en el moment de la creació del comtat de Berga com a divisió administrativa, successor del *pagus* anterior. Fins aquest moment, les terres al sud de la vall de Brocà, riu Llobregat avall, a l'actual sector de St. Salvador de la Vedella, eren anomenades com a pertanyents al *pagus* Berguedà, sovint sense esmentar la seva vinculació al comtat de Cerdanya. Així en el precepte de l'emperador Lluís el Piadós del 833, posa sota la seva protecció el monestir de Sant Salvador al lloc antigament anomenat vila Tineosi, *in pago videlicet Bergense*¹⁴. Es tracta del monestir de St. Salvador de la Vedella situat al terme municipal de Cercs. Actualment l'edifici sobresurt sobre una penya dintre del pantà de la Baells. Al 898, apareix un tros més avall, el lloc de Miralles, el *pago* Berguedà, citat en dos documents que situen béns en aquest lloc¹⁵. Es tracta del lloc de Miralles situat al terme de Cercs, prop del riu Demetge, on resta una masia d'aquest nom.

A partir del 941 apareix ja esmentat el comtat de Berga en terres situades a Castelladral, Espunyola, Vilada, Miralles, Puig-reig, Madrona i Pedret¹⁵. En aquest primer moment sembla que el comtat de Berga comprenia l'antic *pagus* berguedà, però en un moment indeterminat, entre el 954 i 983, la frontera entre ambdós comtats, Cerdanya i Berga, s'establí per sobre el monestir de St. Llorenç prop Bagà, i deuria baixar pel riu Bastareny fins a l'aiguabarreix amb el Llobregat. Almenys això es desprèn del fet que el 954 el monestir de St. Llorenç figurés com a fundat al comtat de Cerdanya, a la vall de Brocà, prop del riu Bastareny, i el 983 el mateix monestir se situés al comtat de Berga, a la vall que diuen Brocà¹⁶. I a partir d'aquesta data el monestir seguirà tenint aquesta situació, mentre que Bagà i la vall de Brocà sempre apareixeran com a situades al comtat de Cerdanya¹⁷. Així s'entén que el monestir de St. Llorenç prop Bagà sigui situat al terme de Guardiola de Berguedà, i no al de Bagà. És el resultat d'haver-lo incorporat al comtat de Berga.

Amb aquesta precisió queda clar que el comtat de Berga arribava fins a l'aiguabarreix dels rius Bastareny i Llobregat, i seguia per les carenes de la dreta del Llobregat, sense endinsar-se pels seus afluents, car la zona de Saldes figura sempre com a comtat de Cerdanya¹⁸, així com Vallcebre¹⁹, i seguí per la divisòria d'aigües fins als cims de la serra d'Ensija, on es trobava amb el comtat d'Urgell per la zona de la vall de Lord; Figols i peguera restaven així,

dintre el comtat de Berga²⁰.

Pel sector occidental els límits són més clars, car en un capbreu "*de les parròquies de la vall de Lord tal com foren construïdes en temps del comte Guifred i de Galderic, bisbe d'Urgell*", ni figuren les de la Pedra, Sisquer, la Mora, Valldora, el Cint, Tantallatge, Castelltort, Taravil, Terrers i la Selva²¹. Aquestes parròquies comprenen les terres que drenen els rius Cardener, AiguadeValls, Aigua d'Ora, fins a la riera de l'Hospital o del Cint, al terme de l'Espunyola. Confirma aquests límits la carta de franquesa del comte Ermengol IV d'Urgell que concedí el 1068 als habitants de la vall de Lord.

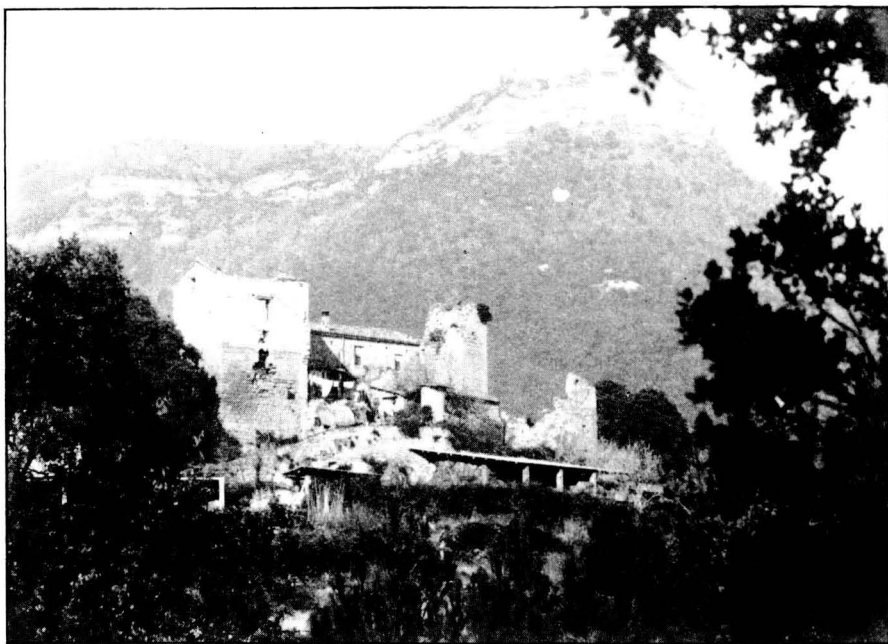
Els límits orientals són: el riu de la Clusa que baixa per *Succingulos* i segueix fins al grau de Terrers (Terrariis) i connecta amb el coll de Montmajor i prossegueix per la Selva *Seminatam* amb l'església de St. Ponç (...).

Al nord, el port de Tuixent i el coll de Prat d'Albes i el *Vivel de David*²².

Interpretació d'aquests límits

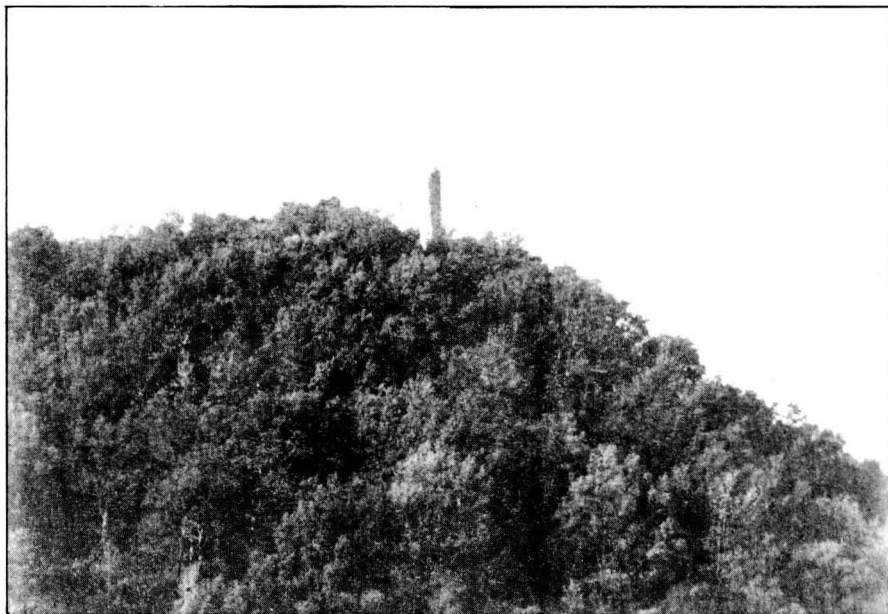
Amb aquests límits es pot veure per on limitaven els comtats de Berga i d'Urgell, car el riu de la Clusa és, sens dubte, el riu d'aigua salada que recull les aigües de la vessant nord de la serra d'Ensija, ja que a la vessant dreta apareixen els topònims de la Clusa i el coll de la Clusa²³. Després de baixar per *succingulos* —nom no conegut— tenim el grau de terrers que podria ser l'anomenat avui dia grau de l'Olivell, sobre de St. Serni de Terrers. Segueix amb el coll de Montmajor, que segurament cal identificar amb el coll de Jouet, que separa el Berguedà del Solsonès, en el lloc dit la Mina, car pels entorns de la població no hi ha cap coll rellevant, i el que proposem, és del tot possible. D'aquesta manera resta Capolat i Castellar del Riu del comtat de Berga i per l'altra la parròquia del Cint del d'Urgell; a través de l'irreconoscible *silvam seminatam* el terme arribava fins a l'església de St. Ponç, que era el límit meridional de la vall de Lord, però no del comtat d'Urgell que, com veurem, era Sorba i Clariana.

Els límits septentrionals són de fàcil identificació —els occidentals no interessen per aquest estudi—; el port de Tuixent ha de ser el que actualment anomenem Port del Comte, a la carretera de St. Llorenç de Morunys a Tuixent, i el coll del Prat de les Albes, ha de ser el que avui es coneix amb el nom de coll dels Belitres, a la serra del Verd, entre el cap del verd i el cap de Prat d'Aubes i el *Vivel de David* deuria ésser situat a la vall del riu d'AiguadeValls, i el terme proseguiria fins al cim culminant de la serra d'Ensija, on es trobaria amb el riu de la Clusa, restant la zona de l'Espà i

Castell de l'Espunyola

M. ESCOBET

Castell de Montmajor

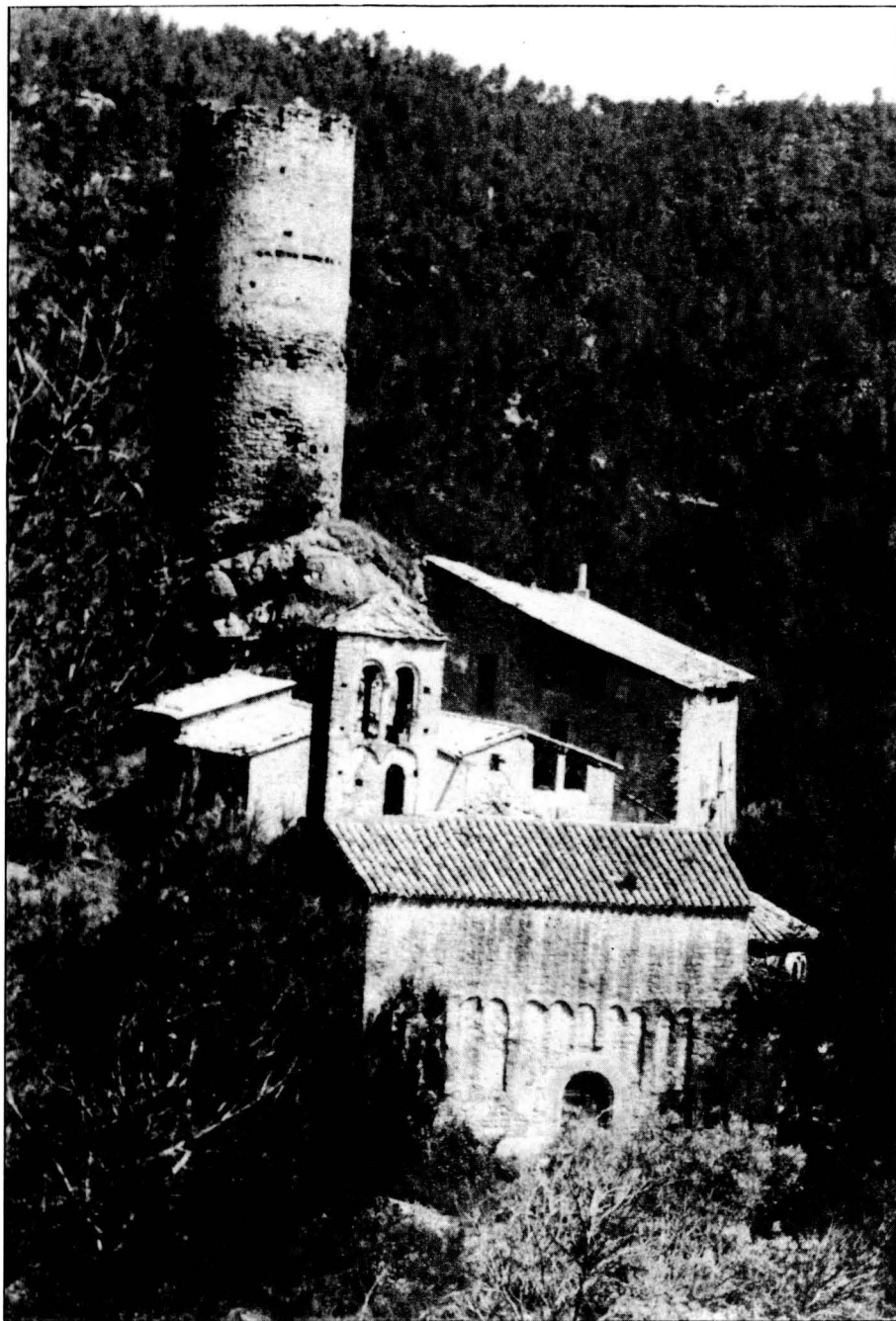
M. ESCOBET

de Gósol dins del comtat de Cerdanya, malgrat ser drenats pel riu d'AiguadeValls.

Zona limítrofe amb el castell de Cardona i Sorba

Una atra zona conflictiva és la frontera amb el castell de Cardona, i sobretot, el lloc de Sorba. El conflicte ens ve per la confusió que crea la relació de béns del monestir de Ripoll en els preceptes carolingis i en les butlles pontificies, car l'alaou de Gargallà és col·locat després de relacionar els béns del monestir situats: *in pago berchistano*, que són Borredà, Rotgers i Obiols, i segueix dient: "*i en el lloc que diuen Sorba alou amb esglésies i la vila que diuen Gargallà*" (*et in loco que dicitur Suburbano...*) i prossegueix dient: "*i en el lloc que diuen Ponts, alou amb les esglésies que*

donà Guifred, comte, a Santa Maria"²⁴. Si bé en citar Sorba es podria pensar o dubtar si pertanyia al dit *pago Berchitano*, però de cap manera es pot pensar que Ponts és inclòs en aquesta demarcació. Així, doncs, Sorba i Ponts són esmentats com a llocs sense incloure'ls en una divisió administrativa. A més tenim altres informacions que ho aclareixen definitivament. Així, el 944, el comte d'Urgell, Ermengol I, donà al monestir de Ripoll la vall de Lord i Sorba (*Suburbano*)²⁵; encara tenim altres referències de donacions dels comtes d'Urgell a Ripoll de béns situats a Sorba, però sense dir a quina divisió administrativa pertanyia. I si no fos prou, al 1099 hi ha un document que situa clarament Sorba dintre del comtat d'Urgell²⁶. No resta cap dubte: la zona de Sorba, amb Gargallà, era situada dintre el comtat d'Urgell.

Coaner (municipi de Sant Mateu de Bages). Església del s. XI, torre d'època comtal i masia de Can Serra.
R. VILADÉS

Baixant pels límits nord-occidentals, hi ha un altre punt conflictiu, el castell de Cardona. A quin comtat pertanyia? Normalment se la centra dintre el comtat de Manresa, llevat d'algú que el posa en el de Berga. Aquesta tendència és recolzada pels fets que els vescomtes d'Osona foren els senyors de Cardona, i per pertànyer aquest castell als comtes de Barcelona.

El qui ha situat el castell de Cardona al comtat de Manresa ha estat Serra i Vilaró²⁷; en la seva afirmació no aporta cap document que ho avaluï, malgrat que disposava d'una gran munió de documents sobre Cardona, cap dels quals ell veié i que hem vist nosaltres, cita aquest castell com a pertanyent al comtat de Manresa. Doncs, a quin pertanyia?

Com veurem més endavant, el castell de Cardona no estava unit amb el de Manresa, amb el qual el separava un corredor estret que arribava des dels seus límits meridionals fins als del Castell de Súria; era la zona del Castell de Torruella. Aquesta zona és per on el comtat de Berga portà a cap la seva expansió ponentina cap a les terres lleidatanes. Aleshores, quina condició tenia Cardona?

Creiem que se l'ha de considerar com un enclau del comte de Barcelona dintre el comtat d'Urgell, on l'hem vist unit un sol cop. Així en els juraments de fidelitat als comtes de Barcelona no s'enclou mai en cap comtat. Així podem afirmar que el terme de Cardona, amb els petits nuclis de població, era una possessió del

compte de Barcelona, com Cubells, Camarassa, Purroi, Calasanç, Casserres i Estopinyà a les comarques de La Noguera i de la Ribagorça, sense vinculació a un comtat concret.

Corredor entre Cardona i Súria

Com ja hem avançat, entre Cardona i Súria hi havia un passadís que comprenia el terme del Castell de Torruella amb el lloc de Palà que enllaçava amb els altiplans de Castelladral i St. Cugat de Salou o del Racó. El Mujalt enllaçava amb Navars, i el Llobregat amunt —Gaià pertanyia al comtat de Manresa— pujava fins a la riera de Merlès, i per aquesta seguia endavant. Així, doncs, hem de rebutjar l'hipotètic corredor que es feia passar per sobre de Cardona, que no té cap base documental: solament se li donava aquest traçat pel fet de considerar Cardona pertanyent al comtat de Manresa. En canvi tenim molt ben documentat que la zona de Torruella, Salo, Coaner, Pinós i Vallmanya pertanyien al comtat de Berga, i per aquí enllaçava amb Castellfollit de Riubregós on consideraven que començava la Marca del comtat de Berga.

La vall de Merlès

A la frontera meridional ja descrita fins a la riera de Merlès no hi ha cap problema; solament a la vall de Merlès tenim un petit conflicte, però interessant. Es tracta d'una ratificació de fronteres realitzada en un moment indeterminat. En primer lloc, a l'acta de consagració de l'església de Sta. Maria de Merlès del 893, feta pel bisbe Ingobert d'Urgell, trobem que, en descriure els seus termes, diu que: "*La parròquia segueix per la serra i discorre fins al riu Alhest (Merlès), amb el vil·lar que és de l'home Gamizano, o dels seus veïns, de la mateixa manera segueix per la serra de Piós fins al camí que va a Osona, i fins al riu que discorre fins a la Pinya (Pinga), amb la vila que diuen la Cirera (Ceres), i de la Noguera (Nogarola) amb els vil·lars que en la vall d'antic hi ha, i el vil·lar de Mastino i el vil·lar de Montclús (Monte Cluso). Dóna la parròquia a la casa de Santa Maria de la mateixa manera com els aigües verteixen a la vall, amb el castell de Merlès com en antics temps fou construït, amb totes les viles i vil·lars que dintre d'aquest terme estan*"²⁸.

Aquest terme, sens dubte, pretén englobar les dues vessants de la vall de Merlès fins a l'actual masia de Montclús, al nord de l'actual terme, no essent-hi inclosa la zona de St. Pau de Pinós que avui li pertany i que, en aquell moment, estava vinculada al comtat de Manresa, i la parròquia, al

bisbat d'Osona. per a vessant dreta de la riera de Merlès sembla que no hi ha variacions d'importància, ja que el terme actual també puja pel riu de Pinya, si bé solament fins a la meitat, aproximadament, del seu curs.

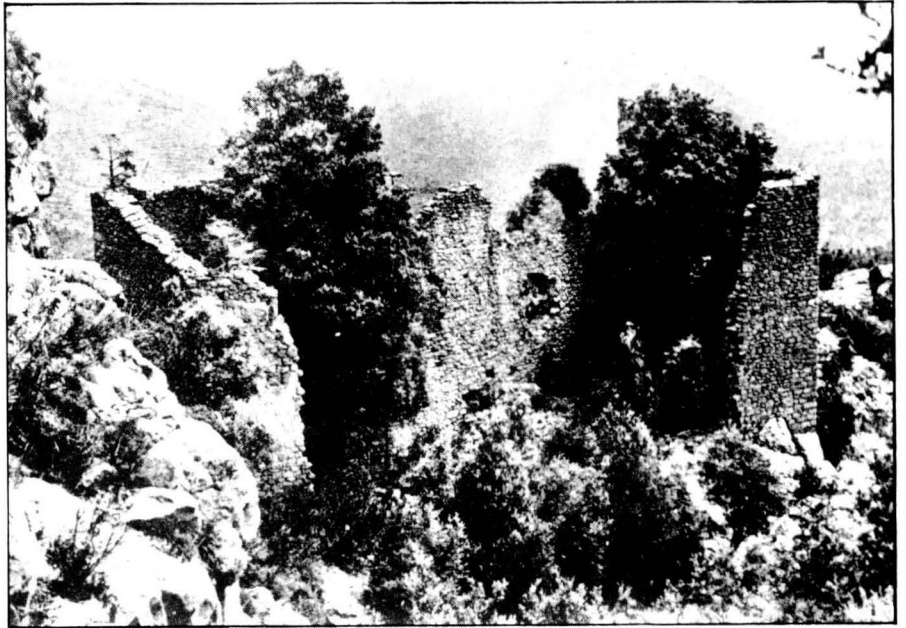
Però aquest terme, no sabem exactament quan ni per quin motiu, sofrí una partició, i es creà la parròquia de St. Martí situada al davant de la de Santa Maria, a l'altra banda de la riera, on també hi ha el castell de Merlès; el curs de l'aigua fa de frontera entre ambdues parròquies i comtats²⁹.

Aquesta divisió parroquial crea el problema de saber a quin comtat pertany el Castell de Merlès, car l'edifici entra dintre la parròquia de St. Martí, però en els documents referents a la parròquia de Santa Maria sempre se situa com a comtat de Berga. El que si tenim clar és que el Castell de Merlès pertanyia als comtats de Barcelona i estava vinculat al comtat d'Osona i a la família Lluçà; així, el 1023 la comtessa Ermessenda empenyorà al seu fill Berenguer Ramon I varis castells que havia com a dot del seu marit, Ramon Borrell, entre els quals hi figura el de Merlès, així com el de Lluçà³⁰. Si tenim en compte que el casament i la corresponent dotació d'Ermessenda es produí versemblantment a finals de l'any 992³¹, la partició del terme de Merlès s'hagué de fer en temps del comte Borrell, almenys, la qual cosa concorda amb la notícia facilitada per Mn. Pladevall que afirma que la parròquia de St. Martí apareix documentalment l'any 988.

Malgrat la coincidència de les dades anteriors, hi ha d'altres possibilitats sobre el moment de la partició. És sabut que a la mort del comte Guifred l'any 897 es féu una distribució dels diferents comtats que regia, entre els seus fills³²; seria aleshores, possiblement, quan es féu un arranjament de límits, així, la riera de Merlès faria de frontera entre el pagus de Berga i el comtat d'Osona; d'aquesta manera el Castell de Merlès restà dintre del comtat d'Osona, però el fet de caure l'Església parroquial de Santa Maria dintre del sector corresponent al pagus berguedà sorgí la necessitat de crear una parròquia dintre de l'altre sector; així aparegué la parròquia de St. Martí de Merlès. El castell fou encomanat a la família Lluçà, senyora del castell d'aquest nom, proper al de Merlès. En força actes de vassallatge apareixen ambdós castells com a pertanyents als comtes de Barcelona³³.

Zona de la Portella

Al sector nord-occidental ens trobem amb una altra rectificació dels límits del comtat de Berga. Aquesta variació de la frontera se centra en el Castell de la Portella. Aquest territori el 1003, quan

Castell de Roset (Vilada)

ARXIU

els vicaris del Castell de la Portella dotaren el monestir de St. Pere, encara estava situat al comtat de Berga, però el 1006, quan els mateixos personatges ampliaren les donacions anteriors l'Església de la Quar figura com a pertanyent al comtat de Besalú. I el 1069, ho tenim més explícit, ja que s'esmenta que, tant el castell de la Portella com el lloc de la Quar, pertanyien al comtat de Besalú. Aquesta rectificació de fronteres creiem que es féu en el moment de la renúncia del bisbe Oliba, que en els primers anys de la seva vida monàstica, fou comte de Berga; així en fer els vots com a monjo, deixà els seus béns patrimonials als seus germans; Guifred rebria el comtat de Berga, i l'altre germà, Bernat Tallaferro, el territori de Ripoll, que no sabem quan es vinculà a la dinastia cerdana; a més va rebre aquest Castell de la Portella que pel sector oriental comunicava amb el territori de Ripoll. Per tant el comtat de Besalú comprenia el terme del Castell de la Portella amb el monestir de St. Pere i la parròquia de la Quar, la qual cosa queda clara en el testament de l'esmentat comte Bernat Tallaferro que en el seu testament llegà el seu castell de la Portella al seu fill Gillem, que el tenia per donació del seu germà Oliba³⁴.

NOTES

- 1 *Els castells catalans*, Vol. V, Ed. Dalmau, p. 981.
- 2 JUNYENT, Eduard: *El comtat de Berga en els segles X i XI*. Edicions del Museu Municipal de Berga, 1973, 2.ª edició, pp. 13-14.
- 3 JUNYENT, E.: *Ibidem*, pp. 15-16.
- 4 FONT RIUS, José M.: *Carta de poblacions y franquicia de Catalunya II*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid-Barcelona, 1969. Mapa adjunt al final del volum.
- 5 JUNYENT, E.: *Ibidem*, p. 19.
- 6 *Gran Enciclopèdia Catalana*. Vol. 3, p. 462, i Vol. 5, p. 15.
- 7 UDINA, Federico: *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 1951, p. 199.

8 SERRA VILARO, Joan, pvre.: *Baronies de Pinos i Mataplana*. "Biblioteca Història de la Biblioteca Balmes". Serie II, volum II, Ed. Balmes, Barcelona, 1930, p. 44 (I).

9 SERRA VILARO, J.: *Ibidem*, pp. 39-40. No sabem si aquesta data és la correcta.

10 UDINA, F.: *Ibidem*, p. 108. Vegeu el que diu Abadal sobre aquesta donació i sobre l'autenticitat del document. ABADAL, Ramon d': *Els primers comtes catalans*, Ed. Vicens-Vives, Barcelona, 1961, 2.ª edició, p. 135.

11 UDINA, F.: *Ibidem*, p. 275.

12 SERRA VILARO, J.: *Ibidem*. Serie II, Vol. XX, p. 79. (III)

13 SERRA VILARO, J.: *Ibidem*. Serie II, Vol. XX, p. 81. (III)

14 ABADAL, Ramon d': *Catalunya carolíngia, II, Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1.ª part, Institut d'Estudis Catalans, 1926-1952, p. 247. Creiem que la grafia correcta ha de ser "de l'Abadella" de abadia petita, i no de vadella, famella del bou.

15 *Els castells catalans*, vol. V, pp. 981-982.

16 SERRA VILARO, J.: *Ibidem*. Serie II, vol. XX, pp. 81 i 89.

17 SERRA VILARO, J.: *Ibidem*. Serie II, vol. XX, pp. 90, 95, 96, 102, 103, 105 i 107.

18 VIGUE, Jordi: *Les esglésies romàniques catalanes de planta circular i triangular*. RIU, Manuel: *Sant Sebastià del Sull*. Ed. Artstudí, Barcelona, 1975, p. 263. Cita un document del 939.

19 SERRA VILARO, J.: *Ibidem*. Serie II, vol. XX, p. 273. Cita un document del 1114 amb dues referències que an esment del monestir de Sant Sebastià del Sull a Saldes.

20 MIQUEL ROSELL, Francisco: *Liber Feudorum Nator. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*. Reconstruido y edición por... Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, 1945, vol. II, p. 206. Així figuren en el testament del comte Guillem del 1035, en què deixa el comtat de Berga al seu fill Bernat.

21 ABADAL, R. d': *Els primers comtes catalans*, pp. 81-82. El document a VILLANUEVA, Jaime: *Viage itinerario a las iglesias de España*. Vol. X, apèndix 13. Abadal en deixa la parròquia de Tre-vill en la seva relació.

22 FONT RIUS, J.M.: *Ibidem*. Vol. I, p. 58.

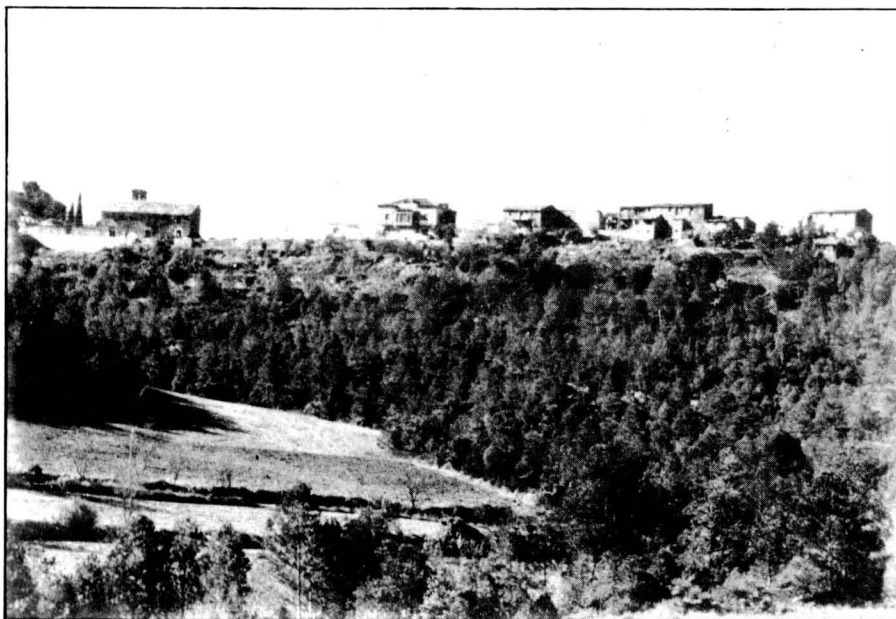
23 Mapa dels Rasos de Peguera. Editorial Alpina. Mapa de la Serra d'Ensià. Editorial Alpina.

24 ABADAL, R. d': *Catalunya Carolíngia II, Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1.ª part, p. 172.

25 BENET, Albert: *Les donacions dels comtes catalans al monestir de Ripoll durant els segles IX-XI*. "XXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Ripoll" 1978 (en curs de publicació). A. 120. També n'hi ha una altra de l'any 1000 de semblant, A. 123, i una altra del 1068, A. 126.

26 Arxiu Capitular de Solsona. Pergami n. 338.

27 SERRA VILARO, Joan: *Els senyors de Car-*

Salo (municipi de Sant Mateu de Bages)

R. VILADÉS

dona. Sugrañes Hnos. Tarragona, 1966. p. 36-38.
28 BARAUT, Celorià: *Set actes més de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell "Urgeblia"* (*La Seu d'Urgell*) 2 (1979) p. ap. 1.

29 PLADEVALL, Antoni: *Dues llistes de parròquies del Bisbat de Vic del segle XII*. "Boletín Arqueológico" (Tarragona), 1971-1972. p. 301 p. 269.

30 MIQUEL, F.: *Ibidem*. I, p. 231.

31 PLADEVALL, Antoni: *Ermessenda de Carcassona, comtessa de Barcelona, Girona i d'Osona. Esbós biogràfic en el mil·lenari del seu naixement*. Barcelona, 1975, p. 22.

32 SALRACH, Josep M.: *El procés de formació nacional de Catalunya. 2 l'establiment de la dinastia nacional*. pp. 141 i següents. Parla extensament sobre la problemàtica de la divisió del patrimoni del comte Guifred.

33 *Els castells catalans*. vol. V, p. 961 i ss.

34 *Els castells catalans*. V, pp. 921-923.

L'expansió de la marca del comtat de Berga

Durant el govern del comte Guifred segurament no hi hagué problemes en les Marques. Tots els comtats fronteres amb els sarraïns estaven a les seves mans: Urgell, Manresa i Barcelona. Però arrel de la seva mort, i de passar el d'Urgell al seu fill Seniofred, el de Cerdanya a Miró i el de Manresa a Guifred-Borrell, el comte Cerdà, que li corresponia el *pagus* de Berga, és possible que reclamés una sortida per al seu patrimoni cap a les terres sarraïnes amb la possibilitat d'expansió. I, pot ser, que la concessió d'aquest corredor tingués com a contrapartida la rectificació de la frontera en el sector de Merllès abans esmentat.

Això ho deduem del fet que en el precepte del 890 del rei Odó pel bisbe de Vic, s'esmenta com a confins del territori del bisbe d'Osona, en el qual tindria el teloneu dels mercats: els confins de Cardona i fins als confins del Berguedà i fins a *Eramla*¹. I en canvi en la batalla del papa Agapet II pel bisbe Froia de Vic, del 978, els límits del bisbat pel

costat occidental són: Coaner (*Quovezenigro*), Cardona i el Berguedà².

Terres drenades pel riu Cardener i les rieres de Salo i Coaner

En el segon document veiem que apareix, a més, el lloc de Coaner, que no era comtat de Manresa, ja que feia temps que s'havia emprès l'expansió del comtat de Berga a través del corredor que queda entre Súrria i Cardona, baixant pel punt més meridional del comtat de Berga, Castelladral. És l'any 961 que apareix una donació de béns a Sta. Cecília de Montserrat, situats en el comtat berguedà, al castell de Coaner (*Quovecenegro*)³. Al 966 apareixen unes terres situades al comtat de Berga, al Castell de Torruella, i al lloc de Palà (*Palaco*)⁴.

Aquest sector de terres, que són drenades pel riu Cardener i les rieres de Salo i Coaner, comprenia junt amb Torruella i Coaner els llòcs de Salo, Matamargó i Vallmanya, malgrat que les notícies que tenim no són d'aquest primer moment.

Vers la meitat del segle X es degué traspasar la vall de la riera de Salo, i arribar al punt de divisòria de les aigües, Pinós, on les aigües de ponent vessen cap al riu Llobregós. En aquest indret hi ha una donació del comte Oliba, el futur abat de Cuixà i Ripoll, i bisbe de Vic, que el 955 donà a Santa Maria de Serrateix un alou situat en el comtat de Berga, al castell de Pinós, al lloc de Sellers d'Oriol, que tenia per commutació del mateix Oriol, *milite*; no tenia per aprissió; això ens mena cap amunt segle X per l'aprissió d'aquestes terres, encara que no vulgui dir que no hi haguessin aprissions anteriors, si bé en la zona veïna del comtat de Manresa, Castelltallat, Calaf i Manresa, l'aprissió

es feia també d'una forma molt lenta, i a principis del segle XI encara apareixen drets per aprissió⁶.

Re població d'una part del riu Riubregós

Una nova etapa, fou la repoblació d'una part de la vall del riu Llobregós, amb el castell de Castellfullit de Riubregós, del qual tenim notícies del 1027⁷. I potser junt amb la repoblació de Castellfullit es feu l'ocupació de la vessant dreta del riu Sió, si bé no arribava a ocupar fins al mateix llit del riu. Això es desprèn del testament del comte Guifred de Cerdanya del 1035, on consta que deixa al seu fill Bernat el comtat de Berga amb la seva Marca que comprenia els castells de Castellfullit, Pujalt, Gàver, Portell i Guspi, i tot el que tenia per aprissió i pels avantpassats fins al riu *Figarium*⁸. Sembla que aquest riu *Figarium* ha de correspondre al riu Sió, que en el seu curs alt també s'anomena riu Freixanet. No pot ser cap més, car no n'hi ha cap que li pugui servir de frontera occidental, com no sigui algun petit curs d'aigua de prop de La Figuerosa, prop de Tàrrega, però sembla massa lluny en un moment que encara no s'havia repoblat Les Oluges.

Re població a la zona del riu Sió

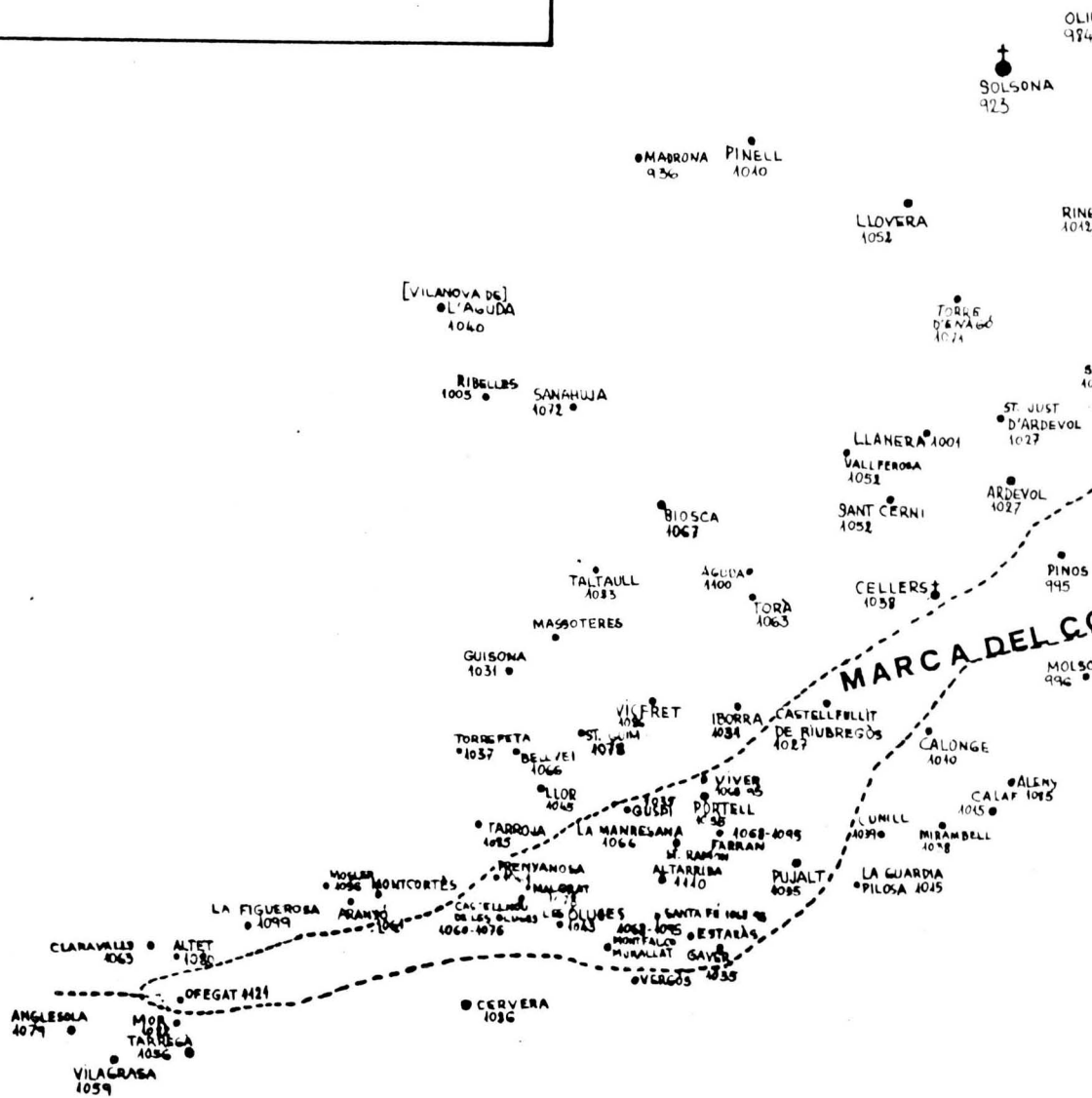
Durant el govern del comte de Berga, Bernat, es colonitzà la zona propera al riu Sió, sobretot Les Oluges, junt amb Montfalcó Murallat, Castellnou de Les Oluges, Malgrat i La Prenyanosa. La primera notícia d'ocupació de terres en aquest sector la tenim en un document del 1043, pel qual Guillem i la seva muller Ingilberga i llurs fills Gozpert, Hug, Guitard i Arnau donaren a Bernat Hostent i a la seva muller Bigards, la terra que tenia el matrimoni per aprissió i els fills pels seus pares, situada en el comtat de Berga a Les Oluges⁹. Entre el 1035 i aquesta data s'ha de centrar l'ocupació de Les Oluges.

Amb aquests límits degué passar el comtat de Berga al casal de Cerdanya l'any 1050 i no s'inicià una nova expansió fins després del conveni que subscrigueren el comte de Barcelona, Ramon Berenguer I i el de Cerdanya Ramon Guifred. L'any 1058, entre altres convenis, tenim que el comte Ramon Berenguer I es compromet a ajudar i aconsellar el comte Ramon de Cerdanya a recuperar el territori que s'estenia per la Marca des de Les Oluges cap a Espanya¹⁰. Una mala lectura d'aquest punt ha fet que alguns autors creguessin que es tractava de recuperar Les Oluges encara en mans dels sarraïns, quan és ben clar que l'expansió es preveu des de Les Oluges fins a Espanya.

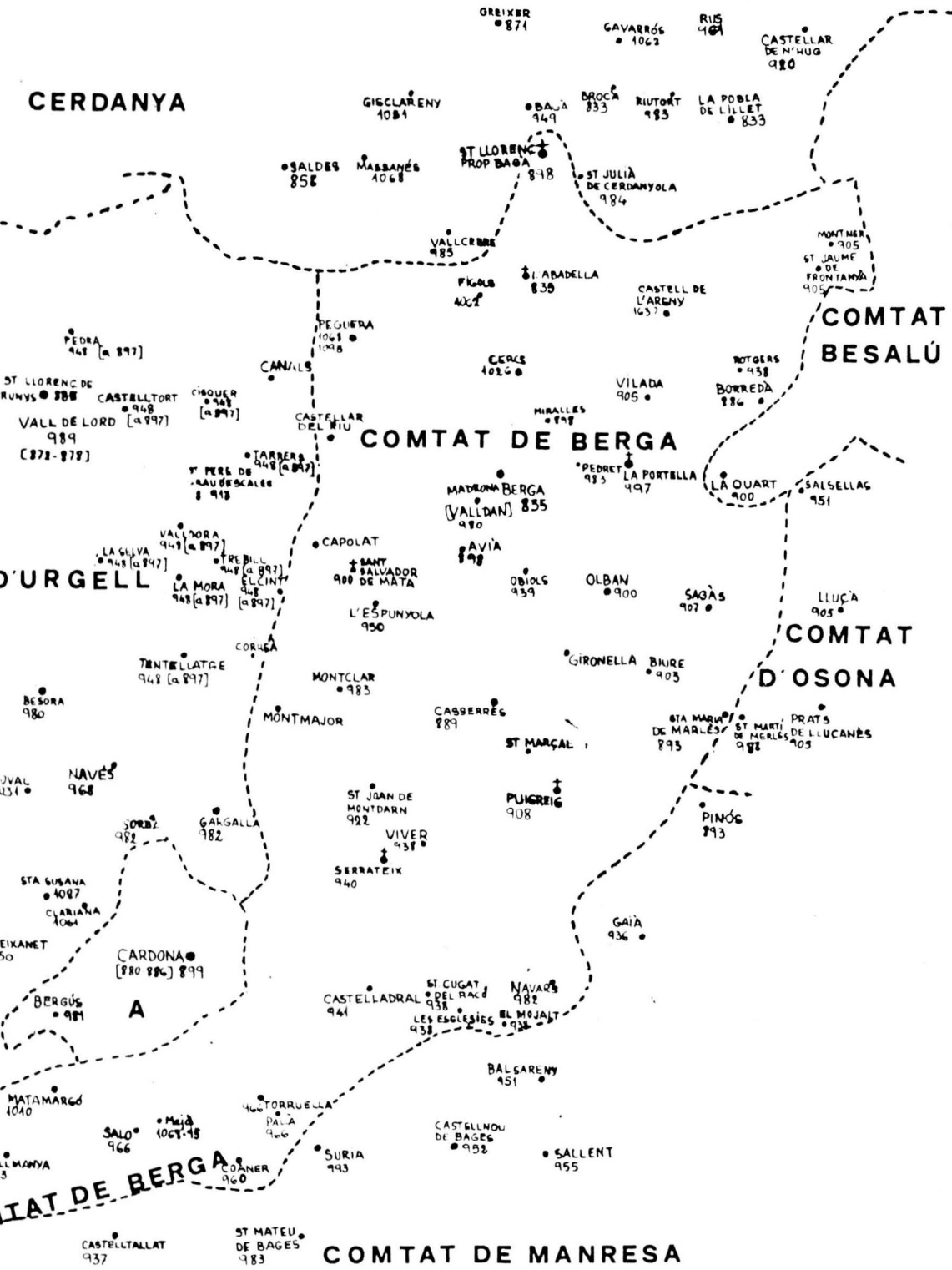
MARCA DEL COMTAT DE BERGA

SIGNES:

- Nucli de població
- 901 Primera data
- [909] Data per referències
- A Enclavat del comte de Barcelona

DOSSIER

A més del document citat hi ha d'altres documents referents a la zona de Les Oluges que confirmen la continuïtat de la repoblació.

El Castell d'Ofegat, el punt més ponentí de la marca

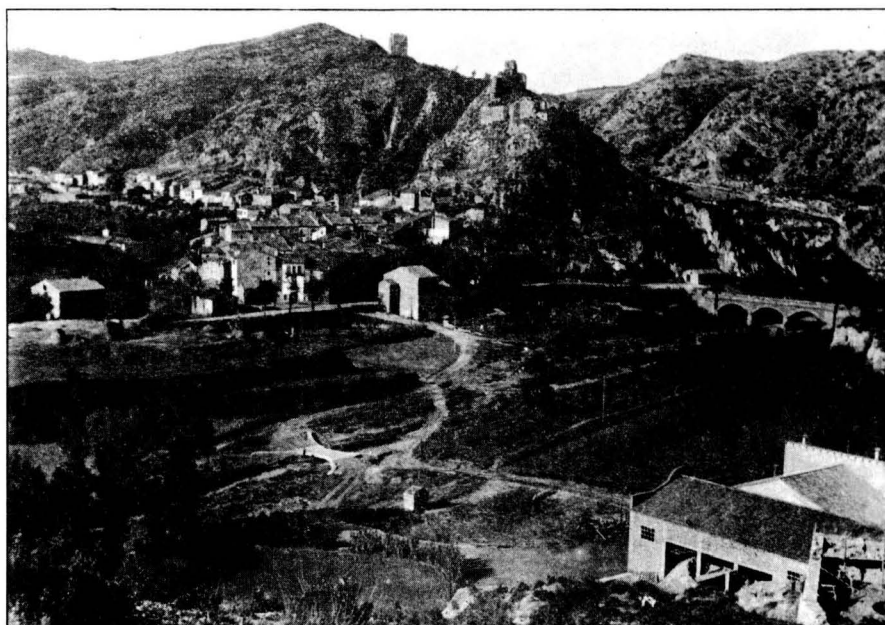
L'expansió prevista en aquest conueni fou molt minsa, car comprèn un estret corredor que discorre entre els comtats d'Urgell i de Manresa fins a trobar barrat el pas del comtat d'Urgell a l'alçada de Tàrrega. Però la delimitació d'aquesta llengua de terra que penetra entre els comtats de Manresa i d'Urgell és un xic contradictòria, car tenim una delimitació dels termes de la Marca de Berga de principis del segle XII¹¹, on es comprova que els termes arribaven pel sector ponentí a Farogats (*Fazrogad*), lloc situat al nord d'Anglesola, els Espiells (*Ipsa serra de Spigols*), que es troba més al nord, entre Tornabous i Claravalls, amb la qual delimitació estarien inclosos dins de la marca berguedana els castells d'Altet i, amb menys seguretat, Claravalls. Però la realitat no era aquesta, ja que en l'acta de consagració de l'església de Santa Maria de Guissona del 1098¹² es comprova com entre les parròquies subjectes a la dita església fora del seu terme parroquial hi figura entre altres La Figuerosa, Lluçà, Altet, Claravalls, Aguilera, Espigol, i per altra banda no n'hi figura cap de la Marca del comtat de Berga. A més sabem que el 1080 el comte d'Urgell, Ermengol IV, i la seva muller Adelaida donaren a Santa Maria de Solsona l'octava part del castell d'Altet¹³, i el 1109 el bisbe d'Urgell, Bernat Guillem, donà a Ramon Miró, vescomte, el castell d'Altet, que tenia per dret de *Galindo Iaginti*¹⁴. Per tant es pot deduir que aquest castell fou cedit pel comte d'Urgell al dit Gali; no obstant, es reservà una part que el comte cedi totalment o parcial a la canònica de Solsona, mentre que el repoblador cedí els seus drets a la Seu d'Urgell, i aquesta cercà un feudetari en la persona del vescomte Ramon Miró. També podria ser que la repoblació d'Altet la promogués el bisbe d'Urgell des de la ciutat de Guissona, en lloc de fer-ho directament pel comte. Sigui com sigui el castell d'Altet estava vinculat al comtat d'Urgell, i per tant, Claravalls també ho estigué.

Així amb aquest plantejament el punt més ponentí de la Marca berguedana fou el castell d'Ofegat, les ruïnes del qual es troben en el sector nord de l'actual terme de Tàrrega prop de la via del tren, ja que aquest castell consta documentalment com a pertanyent al comtat de Berga el 1121¹⁵. El que no sabem és si els actuals poblats de El Canós i Tordera ja existien, i si pertanyien al comtat de Berga o no. I d'aquesta forma, tan

Montfalcó Murallat (municipi de les Oluges - Segarra)

R. VILADÉS

Castellfollit de Rúbregòs (Anoia)

ARXIU

lànguida, el comtat de Berga quedà asfixiat al castell d'Ofegat. Mai un topònim no havia estat tan encertat!

NOTES

- 1 ABADAL, R. d': *Catalunya carolingia. II. Els diplomes carolingis a Catalunya*. 1ª part. Institut d'Estudis Catalans, 1026-1952, p. 299.
- 2 FLOREZ, H.: *España Sagrada*. XXVIII, ap. VI VILLANUEVA, J.: *Viaje literario a las iglesias de España*. VI, ap. XIX. KEHR, P.: *Die Altstent Papsturkunden Spaniens erläutert und re dorus*. Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1926, pp. 44-49.
- 3 PASQUAL, J.: *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*. Biblioteca de Catalunya, manuscrit 729, vol. III, p. 8.
- 4 Arxiu Diocesà de Solsona, fons de Serrateix.
- 5 Arxiu Diocesà de Solsona, fons de Serrateix.
- 6 BENET, A.: *L'expansió del comtat de Manresa*. Ed. Dalmau, Barcelona, 1982, p. 28.
- 7 RIUSERRA, J.: *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*. C.S.I.C., Barcelona, 1956, II, p. 157.
- 8 MIQUEL, F.: *Liber Feudorum Maior*. C.S.I.C., Barcelona, 1945, II, p. 202.

9 Arxiu Històric Nacional, Clero, carpeta 1992, n.º 3.

10 Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Pergamins Ramon Berenguer I n.º 231.

11 MIQUEL, F. *Ibidem*, II, doc. 696, pp. 209-210.

12 BARAUT, C.: *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)*. "Urgellia" (La Seu d'Urgell) 1 (1978) doc. 75.

13 Arxiu Diocesà de Solsona. Fitxes de mossen Llorens, entre les dels documents que no hi ha originals. COSTA BOFARULL, D.: *Memorias de la ciudad de Solsona y su iglesia*. Biblioteca Balmes, Barcelona, 1959, I, p. 106.

14 SERRA VILARÓ, J.: *Senyoriu de la vescomtal familia Miró "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya"* (Barcelona) XIX, números 168, 170-173, 176-178 (1909), p. 19.

15 COSTA BOFARULL, D.: *Ibidem*, I, p. 232. El document es troba a l'Arxiu Diocesà de Solsona, pergami n.º 506.

Albert Benet i Clarà, Llicenciat en Història de l'Art i Història Medieval